

Jarosław Pilich¹

O świadomości prawnej młodzieży. Raport z badań

1. Wstęp

Raport ten dotyczy stanu świadomości prawnej młodzieży w wieku 17-18 lat. To młodzi ludzie, z ukształtowaną już w dużym stopniu osobowością i ukształtowanym własnym zdaniem w wielu sprawach. Z drugiej strony brak im doświadczeń życiowych, które często rzutują na postawy dorosłych, a być może i wiedzy, jakże potrzebnej w kształtowaniu ich świadomości. Młodemu pokoleniu przyszło żyć w czasach trudnych. Niby niczego im nie brakuje, to jednak zaczynamy dostrzegać coraz więcej problemów młodzieży w relacjach z rówieśnikami, problemy w nauce, problemy rodzinne. Nierzadko powodują one działania niezgodne z prawem. Uczeń nie zdaje sobie często sprawy, że to co robi na przerwach, po zajęciach szkolnych, czasami nosi znamiona przestępstwa. Gdy jest już za późno dziwi się, że w ogóle został ukarany.

Współczesna szkoła dostrzega znaczenie edukacji prawnej w kształtowaniu świadomości prawnej. Ale zdaje sobie też sprawę, że sama bez pomocy innych środowisk będzie bezsilna. Dlatego też artykuł ten ma przedstawić jaki jest stan świadomości prawnej młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem prawa karnego. Inne gałęzie prawa prędzej czy później samoistnie zaczną funkcjonować w ich życiu. Zderzenie takie z prawem karnym może być dla nieprzygotowanej do tego młodzieży ciężkim doświadczeniem, zwłaszcza pod kątem odpowiedzialności karnej.

Badania, które zostały podjęte w celu napisania pracy magisterskiej „Prawo karne w świadomości młodzieży bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych”², pozwoliły ocenić stan świadomości prawnej badanej młodzieży. Przedmiotem badań była zatem świadomość prawna. Głównym problemem było pytanie: Jaki jest stan świadomości prawnej młodzieży bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych w zakresie prawa

¹ Mgr Jarosław Pilich – nauczyciel historii w XIII Liceum Ogólnokształcącym w Bydgoszczy.

² Praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Tomasza Chincińskiego na Wydziale Prawa i Administracji Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu w Gdyni.

karnego? W celu uzyskania pełnej odpowiedzi wyodrębniono następujące problemy szczegółowe:

1. Jakie są źródła wiedzy młodzieży na temat prawa karnego?
2. Jaka jest znajomość wybranych informacji na temat prawa karnego?
3. Jakie są postawy młodzieży wobec prawa karnego?
4. Jak postrzegana jest Policja jako organ odpowiedzialny za porządek i bezpieczeństwo wewnętrzne państwa?
5. Czy w odpowiedziach młodzieży można doszukać się oczekiwań lub postulatów wobec prawa karnego?

Na podstawie literatury przedmiotu związanej z problematyką stanu świadomości prawnej a także edukacji prawnej w Polsce oraz własnych doświadczeń zawodowych przedstawiono następującą hipotezę: stan świadomości prawnej dotyczącej wszelkich aspektów prawa karnego, w tym wiedzy o prawie karnym, odpowiedzialności karnej młodzieży, postaw i sądów wobec wybranych elementów prawa karnego oraz postulatów z nich wynikających jest bardzo niski.

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Technika jaką wykorzystano przy tej metodzie była ankieta, oparta na komunikowaniu się między badaczem a respondentem z zastosowaniem kwestionariusza. Narzędzia badawcze w postaci pytań kwestionariuszowych są na ogół opracowywane w drodze wieloletnich badań, zawierają duży zasób wiedzy i doświadczeń. Dlatego też w badaniach przeprowadzonych w ramach tej pracy skorzystano z doświadczeń badaczy nad świadomością młodzieży szkolnej, prawników zajmujących się świadomością prawną w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, badań prowadzonych w ostatnich latach w ramach edukacji prawnej oraz dokumentów szkolnych, takich jak podstawa programowa nauczania wiedzy o społeczeństwie w szkołach ponadgimnazjalnych. Badania ankietowe zostały przeprowadzone w maju i czerwcu 2016 roku i objęły klasy pierwsze oraz drugie kilku bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych. Badaniem objęto 150 uczniów. Zmienne przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Zmienne badanej grupy

Liczba badanych	Płeć		Szkoła		
	dziewczyzna	Chłopak	Liceum ogólnokształcące	Technikum	Szkoła zawodowa
150	75	75	50	50	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Wnioski, wyciągnięte ze zgromadzonego materiału badawczego posłużyły do odpowiedzi na jeszcze jedno ważne pytanie i to bez względu na to czy postawiona w pracy hipoteza została udowodniona czy sfalsyfikowana: kto w dzisiejszych czasach odpowiada za kształtowanie świadomości prawnej młodzieży? Czy jeden podmiot jest w stanie tego dokonać bez pomocy, wsparcia innych? Co można zrobić, by te działania były wspólne i przede wszystkim systemowe?

2. Prawo karne w komunikacji społecznej

Analizując źródła wiedzy młodzieży na temat prawa karnego należy pamiętać o podstawach komunikacji społecznej. Na ich odpowiedzi mogły mieć wpływ takie czynniki jak rola rodziny, grupy kolegów, stosunek wobec szkoły a nawet kwestia posiadania autorytetu lub jego braku.

Warto też pamiętać o zainteresowaniach, jako czynnika, który aktywizuje, wpływa na działalność człowieka, uwzględniając się w różnych jego postawach. Głównym źródłem informacji o prawie karnym jest dla młodzieży internet. Wskazało go ponad 83% badanych. Występuje on już nie tylko jako medium informacyjne ale i narzędzie edukacyjne, zastępujące niekiedy dom rodzinny a nawet nauczyciela. Rodzina jako źródło informacji otrzymała 53% wskazań, co można przyjąć z zadowoleniem. Natomiast szkoła otrzymała tylko 52% wskazań, a to przecież jej obowiązkiem wpływać na edukację młodzieży. Warto zauważyć niskie wskazania kolegów (tylko 19,3%). Mimo funkcjonowania w jednej grupie zdają sobie być może sprawę, że ich wiedza jest niewystarczająca w tej dziedzinie.

Tabela 2. Źródła informacji na temat prawa

	Rodzina	Szkoła	Koledzy	Internet	Filmy/ programy telewizyjne	Własne doświadczenia	
Wszyscy	80 (53,3%)	78 (52%)	29 (19,3%)	125 (83,3%)	70 (46,7%)	23 (15,3%)	150
Dziewczyny	46 (61,3%)	45 (60%)	19 (25,3%)	54 (72%)	31 (41,3%)	4 (5,3%)	75
Chłopcy	34 (45,3%)	33 (44%)	10 (13,3%)	71 (94,7%)	39 (52%)	19 (25,3%)	75
Liceum	26 (52%)	18 (36%)	12 (24%)	40 (80%)	24 (48%)	10 (20%)	50
Technikum	32 (64%)	34 (68%)	14 (28%)	47 (94%)	41 (82%)	12 (24%)	50
Szkoła zawodowa	22 (44%)	26 (52%)	3 (6%)	38 (76%)	5 (10%)	1 (2%)	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

We wszystkich analizach według poszczególnych zmiennych rodzina jest postrzegana jako jedno ze źródeł wiedzy. Wskazuje je połowa badanych uczniów, najczęściej dziewczęta, czego można było się spodziewać. Aby dokładniej sprawdzić rolę rodziny w edukacji prawnej spytano młodzież, czy rozmawia się w ich domu na temat przestrzegania prawa i konsekwencjach jego łamania. Tego problemu dotyczyło pytanie 2 ankiety. Wyniki ukazuje tabela 3.

Tabela 3. Realizowanie socjalizacyjnej funkcji rodziny

	Tak		Nie		N
Wszyscy	106	70,7%	44	29,3%	150
Dziewczyny	58	77,3%	17	22,7%	75
Chłopcy	48	64%	27	36%	75
Liceum	35	70%	15	30%	50
Technikum	33	56%	17	44%	50
Szkoła zawodowa	38	76%	12	24%	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

70,7% uczniów deklaruje, że rodzice rozmawiają z nimi na temat przestrzegania prawa i konsekwencjach wynikających z jego łamania. Częściej porusza się ten temat wśród dziewcząt (aż 77,3%) przy 64% wśród chłopców. Część badanej młodzieży miało już kontakt z prawem karnym. Te doświadczenia są dla nich źródłem wiedzy, chociaż wymienia je tylko 15% badanych i to głównie chłopcy. Do kontaktu z prawem karnym przyznaje się tylko 22% badanych. Co ciekawe, większość z nich to dziewczyny – 24% wskazań, o 2% więcej niż chłopcy. Pod względem podziału na szkołę, do której młodzież uczęszcza, nie zauważono większych różnic. Najczęściej kontakt z prawem karnym mieli uczniowie technikum. Rolę, w jakiej przyszło się im uczestniczyć przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Kontakt młodzieży z prawem karnym

	Świadek		Oskarżony		Pokrzywdzony		N
Wszyscy	17	11,3%	7	4,7%	13	8,7%	150
Dziewczyny	10	13,3	2	2,7%	6	8%	75
Chłopcy	7	9,3%	5	6,7%	7	9,3%	75
Liceum	7	14%	3	6%	3	6%	50
Technikum	5	10%	2	4%	6	12%	50
Szkoła zawodowa	5	10%	2	4%	4	8%	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

11,3% badanej młodzieży występowała w roli świadka jakiegoś przestępstwa lub wykroczenia. Około 9% było pokrzywdzonych. Do złamania prawa przyznało się około

Dziewczęta częściej niż chłopcy były świadkami działań niezgodnych z prawem łamania prawa, same także częściej występują jako pokrzywdzone. Chłopcy natomiast częściej (różnica 4%) łamali prawo. Jak wynika z tabeli prawie połowa badanych (46,7%) czerpie wiedzę o tej gałęzi prawa z filmów i programów telewizyjnych.

Tabela 5. Oglądane programy dotyczące prawa karnego

Ranga	Tytuły programów	Liczba	Procent
1	W11- wydział śledczy	141	94%
2	Malanowski i Partnerzy	134	89,3%
3	Sędzia Anna Maria Wesołowska	120	80%
4	Policjantki i policjanci	114	76%
5	Sąd rodzinny	111	74%
6	Uwaga! Pirat!	78	52%
7	Gliny	30	20%
8	Czyja wina?	1	1%
8	Stop Drogówka	1	1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Najczęściej oglądanymi programami są W11 – wydział śledczy (94% wskazań) oraz Malanowski i Partnerzy (89,3% wskazań). Na trzech kolejnych miejscach znalazły się: Sędzia Anna Maria Wesołowska, Policjantki i policjanci oraz Sąd rodzinny. Pozostałe programy uzyskały mniejszą liczbę wskazań. Młodzież najczęściej ogląda programy stacji komercyjnych (TVN, Polsat). Zarówno W11- wydział śledczy jak i Malanowski i Partnerzy mogły z racji długości emisji (odpowiednio 10 i 7 lat) wpłynąć na świadomość prawną młodzieży. Być może programy te oglądali kiedyś ich rodzice. Podobnie długi czas emisji miały programy typu cort show, stanowiące inscenizacje rozpraw sądowych. Programy Sędzia Anna Maria Wesołowska oraz Sąd rodzinny cieszyły się ogromną popularnością. Mówiąc o źródłach wiedzy na temat prawa karnego należy pamiętać o najważniejszym akcie prawnym regulującym zasady tego prawa.

Tabela 6. Kodeks karny jako źródło wiedzy

	Tak		Nie		Czytałem fragment		
Wszyscy	36	24%	42	28%	72	48%	150
Dziewczyny	15	20%	28	37,3%	32	42,7%	75
Chłopcy	21	28%	14	18,7%	40	53,3%	75
Liceum	13	26%	12	24%	25	50%	50
Technikum	18	36%	5	10%	27	54%	50
Szkoła zawodowa	5	10%	25	50%	20	40%	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Wyniki wskazują, że tylko 24% uczniów miało okazję zapoznać się z Kodeksem karnym. Połowa badanych czytała tylko jego fragmenty, prawdopodobnie na lekcjach w szkole. Jak pokazuje wykres 17 nieznanomość Kodeksu wykazują przede wszystkim dziewczęta. Ponad 37% nie miała z nim żadnego kontaktu. Chłopaków takich jest około 19%.

Analizując kontakt młodzieży z Kodeksem karnym może niepokoić fakt, iż część badanych nigdy nie miała go w ręku. Zwłaszcza chodzi tu o uczniów szkoły zawo-

dowej (aż 50% wskazań). Być może nie ma takiej pozycji w ich domowym księgozbiorniku. Należy jednak pamiętać, że w szkole w pierwszej klasie na lekcjach wiedzy o społeczeństwie realizuje się tematy związane z prawem karnym. Obowiązkiem nauczyciela jest zatem zapoznać uczniów z Kodeksem karnym. Chyba, że sami go nie posiadają. To ważna kwestia w aspekcie autorytetu nauczyciela oraz roli szkoły w podnoszeniu świadomości prawnej młodzieży. Wysoka ilość wskazań częściowego zapoznania się z Kodeksem karnym świadczy o tym, że jego fragmenty są omawiane w szkole. Nie oznacza to jednak, że nauczyciel traktowany jest przez młodzież jako autorytet w dziedzinie prawa.

Tabela 7. Autorytet w kwestii znajomości prawa karnego

Ranga	Autorytet w kwestii znajomości prawa karnego	Liczba	Procent
1	Sędzia	81	54%
2	Policjant	54	36%
3	Adwokat	51	34%
4	Prokurator	38	25,3%
5	Nauczyciel	9	6%
6	Dziennikarz	0	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Jak widać w tabeli największym autorytetem wśród młodzieży cieszy się sędzia. Wskazało go 54% uczniów. Mimo, iż większość z badanych nie miało z nim nigdy kontaktu. Być może wpływ na to miały programy telewizyjne lub też autorytet zadziałał jakby „z automatu”. Zawód sędziego kojarzy się przecie z władzą, wiedzą, odpowiedzialnością a nawet z symbolicznym strojem, jakim jest sędziowska toga. Co ciekawe na drugim miejscu pojawił się zawód policjanta, różnie postrzegany przez współczesną młodzież. Zawód ten kojarzy się zapewne ze znajomością prawa karnego poprzez wymóg zdobycia odpowiednich kwalifikacji. Zawód nauczyciela uzyskał tylko 6% wskazań. To bardzo mało. Nauczyciel nie kojarzy się bezpośrednio z prawem karnym. Traktowany jest raczej przez ucznia jako źródło informacji. Dziennikarz nie uzyskał w ogóle wskazań. Młodzież nie kojarzy tego zawodu z prawem karnym, mimo licznych programów telewizyjnych związanych z dziennikarstwem śledczym.

3. Zakres wiedzy prawnej młodzieży

Wiedza o prawie jest jednym z elementów składowych świadomości prawnej. Dotyczy ona wielu podmiotów i jest różnie postrzegana. Należy tutaj wyróżnić organ państwowy, który tworzy prawo, organ stosujący prawo, rozumiany jako specjalistów mających zawodowo kontakt z prawem oraz adresatów przestrzegających norm prawa.

Pytania dotyczące znajomości prawa przez młodzież szkół ponadgimnazjalnych dotyczyły różnic między przestępstwem a wykroczeniem, konsekwencjami związanymi ze złamaniem prawa, zwłaszcza przez osoby w wieku 16-17-18 lat.

Pierwsze pytanie dotyczyło jednak podstawowej wiedzy na temat władzy ustawodawczej w Polsce. Wykorzystano tutaj jedno z pytań z badań przeprowadzonych przez Kwartalnik Iustitia oraz agencję badawczą Maison&Partners 2016 roku. Brzmiało ono: „Kto według Ciebie tworzy w Polsce prawo karne?” Wyniki przedstawione w tabeli 8 wykazują słabą wiedzę w tej dziedzinie.

Tabela 8. Znajomość prawa karnego – Kto w Polsce tworzy prawo karne?

	Dobra odpowiedź		Zła odpowiedź		Brak odpowiedzi	
Razem	45	30%	103	68,7%	2	1,3%
Dziewczyny	31	41,3%	44	58,7%	0	0
Chłopcy	14	18,7%	61	81,3%	2	2,7%
Liceum	21	42%	29	58%	0	0
Technikum	18	36%	32	64%	0	0
Szkoła zawodowa	6	12%	44	88%	2	4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Było to pytanie zamknięte, w którym zaproponowano kilka odpowiedzi: postowie, sędziowie, prawnicy, prokuratorzy, policjanci, naukowcy. Ilość zawodów związanych z prawem spowodowało zapewne, iż uczniowie wśród nich wybierali poprawną odpowiedź. Tylko 30% badanych odpowiedziało dobrze na to pytanie. Wyniki wskazują, iż większych różnic między odpowiedziami uczniów liceum i technikum nie ma. Różnica między nimi wynosiła 6%, z czego lepiej wypadli licealiści (42%). Na ogólny zły wynik wpłynęły odpowiedzi uczniów szkoły zawodowej. Poprawną odpowiedź udzieliło tylko 12% młodzieży z tego typu szkoły. Istotnym pytaniem zadany młodzieży było pytanie dotyczące definicji przestępstwa. Jego nieznaną może przynieść wiele przykrych konsekwencji.

Tabela 9. Znajomość definicji przestępstwa.

	Dobra odpowiedź		Zła odpowiedź		N=150
Razem	45	30%	105	70%	150
Dziewczyny	29	38,7%	46	61,3%	75
Chłopcy	16	21,3%	59	78,7%	75
Liceum	24	48%	26	52%	50
Technikum	19	38%	31	62%	50
Szkoła zawodowa	2	4%	48	96%	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Podobnie jak w poprzednim pytaniu poprawną odpowiedź udzieliło tylko 30% badanych. Najczęściej zaznaczano odpowiedź: czyn zabroniony oraz bezprawny. Pod względem płci lepiej znów wypadły dziewczęta. Udzieliły ponad 38% poprawnych odpowiedzi. Chłopcy tylko 21,3%. Młodzież miała także za zadanie wyodrębnić z zaproponowanych odpowiedzi takie kary jak grzywna, wykonanie pracy

nakazanej przez sąd, 2 miesiące pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności oraz takie środki karne jak podanie wyroku do publicznej wiadomości oraz zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych. Na jakość odpowiedzi mógł mieć wpływ fakt, iż mówi się o tym w szkole dopiero na lekcjach wiedzy o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym.

Młodzież nie miała większych problemów z udzieleniem poprawnej odpowiedzi co do takich kar jak grzywna (84%) i 25 lat pozbawienia wolności (87,3%) oraz środka karnego jakim jest zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych (68%). Trudności natomiast sprawiły takie kary jak nakazanie wykonania pracy przez sąd jako formy ograniczenia wolności (35,3), 2 miesiące pozbawienia wolności (50,7%) oraz środek karny – podanie wyroku do publicznej wiadomości (46,7%).

Chłopcy wykazali się większą wiedzą niż dziewczęta w znajomości kar i środków karnych we wszystkich przypadkach. Przekroczyli oni próg 50% poprawnych odpowiedzi prawie we wszystkich kategoriach z wyjątkiem „wykonania pracy nakazanej przez sąd”, gdzie uzyskali 46,7%. W niektórych kwestiach, jak na przykład „podanie wyroku do publicznej wiadomości” różnica wynosi prawie 20%, a w „karze 2 miesiące pozbawienia wolności” aż 32 %. Wynika z tego, że na tak słaby ogólny wynik miały wpływ odpowiedzi dziewcząt.

Ostatnim pytaniem dotyczącym wiedzy uczniów na temat prawa karnego, było pytanie dotyczące odpowiedzialności karnej. Brzmiało ono następująco: „Od jakiego wieku nieletni, który popełnił poważne przestępstwo, może być w Polsce sądzony jak osoba dorosła? (17 lat, 18 lat, 15 lat, 13 lat)”. Wyniki poprawności odpowiedzi przedstawia tabela 10.

Tabela 10. Odpowiedzialność karna nieletnich

	Dobra odpowiedź		Zła odpowiedź		N
Razem	42	28%	108	72%	150
Dziewczyny	28	37,3%	47	62,7%	75
Chłopcy	14	18,7%	61	81,3%	75
Liceum	22	44%	28	56%	50
Technikum	15	30%	35	70%	50
Szkoła zawodowa	5	10%	45	90%	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Wyniki wskazują na duży problem, jaki może mieć młodzież w momencie popełnienia poważnego przestępstwa. Świadczą one o bardzo niskiej świadomości dotyczącej wieku, w którym można odpowiadać karne. Aż 72% badanych zaznaczyło złą odpowiedź. Uczniowie nie zdają sobie sprawy z tego, iż mogą odpowiadać karne, jeśli popełnią poważne przestępstwo już od 15 roku życia. Analizując ich wskazania nasuwa się także inny wniosek. Dzisiejsza młodzież jest przekonana, że odpowiedzialność karna rozpoczyna się od 18 roku życia. Na tak słaby wynik ogólny miały wpływ głównie odpowiedzi chłopców. Tylko 18,7% z nich odpowiedziało na

to pytanie poprawnie. Dziewczyn, które dobrze odpowiedziały było 37,3%, a więc o prawie 20% więcej.

Wyniki tego pytania są jakby podsumowaniem niskiej wiedzy młodzieży o prawie karnym. Szczególnie widać to wśród uczniów, którzy wiedzę o społeczeństwie realizują tylko w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej w zakresie podstawowym. Chodzi tu o młodzież technikum i szkoły zawodowej. Bazując tylko na informacjach z internetu, mediów oraz własnych doświadczeń ich stan wiedzy może być niewystarczający, a także nieuporządkowany i nacechowany błędnymi ocenami lub stereotypami.

4. Stosunek młodzieży do potrzeby znajomości prawa

W części tej przedstawiono stosunek młodzieży do prawa, a dokładniej do potrzeby znajomości prawa. Wykorzystano tu pytanie, w którym młodzież mogła wybrać opis jednej z funkcji prawa, którą uważa za najważniejszą.

Tabela 11. Ocena ważności funkcji prawa

Ranga	Funkcje prawa	Liczba	Procent
1	wymierza kary za popełnione przestępstwa. Kara działa odstraszająco	69	46
2	chroni wartości istotne ze społecznego punktu widzenia	33	22
3	wskazuje normy pozytywne oraz działania zabronione	28	18,7
4	utrwała funkcjonujący w społeczeństwie ład polityczny, gospodarczy i społeczny	20	13,3
5	umożliwia rozstrzygnięcie sporów	9	6
6	integruje ludność danego państwa	1	0,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Prawie 50% respondentów zaznaczyło charakterystykę funkcji represyjnej prawa. Według młodzieży prawo ma za zadanie ukaranie przestępcy za jego czyn. Ma także zapobiegać popełnieniu przestępstwa. Tylko nieliczna grupa wskazała prawo jako regulatora konfliktów (6%) oraz jego kulturotwórczą rolę (tylko jedna osoba). Ciekawe jest to, iż większość wskazań bazuje wokół prawa karnego i roli kary jako środka przymusu stosowanego przez państwo wobec osoby uznanej za winną popełnienia przestępstwa.

Badając postawy bierzemy pod uwagę nie tylko nasz stosunek do danego problemu, ale też w jaki sposób zachowujemy się w bezpośrednim z nim kontakcie. Dlatego spytano młodzież, co myśli ona słysząc o kolejnym ukaranym sprawcy przestępstwa.

Tabela 12. Ocena ważności funkcji kary

Ranga	Funkcje kary	Liczba	Procent
1	„dobrze że go zamknęli, będzie bezpiecznie”	68	45,3
2	„może w więzieniu zmądrzeje i wróci do uczciwego życia”	45	30
3	„dobrze mu tak, sprawiedliwości stało się zadość”	23	15,3
4	„inni się przestraszą, będzie mniej przestępstw”	14	9,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Wydawać by się mogło, iż młodzież wskaże przede wszystkim funkcję odstraszącą kary. Byłoby to zbieżne z odpowiedziami na poprzednie pytanie dotyczące funkcji prawa. Okazuje się jednak, że młodzież szkół ponadgimnazjalnych jako najważniejszą wskazała funkcję izolacyjną (oddzielenie przestępcy od społeczeństwa i uniemożliwienie mu popełnienie kolejnych przestępstw (45%). Co ciekawe aż 30% uczniów uważa za ważną funkcję resocjalizacyjną, umożliwiającą przestępcy powrót do społeczeństwa. Tylko 9% zaznaczyło funkcję odstraszącą.

Zbadano także świadomość tego, czy można tłumaczyć się nieznajomością prawa w momencie, gdy już je się złamało.

Tabela 13. Kwestia tłumaczenia się nieznajomością prawa, w momencie, gdy się je już złamało

	Tak		Nie		N=150
Wszyscy	36	24%	114	76%	150
Dziewczyny	17	22,7%	58	77,3%	75
Chłopcy	19	25,3%	56	74,7%	75
Liceum	8	16%	42	84%	50
Technikum	12	24%	38	76%	50
Szkoła zawodowa	16	32%	34	68%	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Zdecydowana większość respondentów (76%) zgadza się z jedną z bardziej znanych zasad prawa rzymskiego „Nieznajomość prawa szkodzi”. Duża ilość wskazań świadczy o poważnym podejściu do tej kwestii. Zarówno dziewczęta (77,3%) jak i chłopcy (74,7%) w większości uważają, że nie można tłumaczyć się Policji lub przed sądem nieznajomością prawa, w momencie, gdy je złamaliśmy.

Zarówno uczniowie liceum jak i technikum i szkoły zawodowej zgodnie uważają, iż nikt nie prawa tłumaczyć swoich działań nieznajomością prawa. Widać jednak różnice w odpowiedziach licealistów oraz uczniów szkół zawodowych. Jest to różnica aż 16% (84% liceum i 68% szkoła zawodowa). Ciekawym jest to, że duża grupa uczniów szkoły zawodowej (32%) w ten sposób próbowałaby się „uratować” takim tłumaczeniem przed ewentualną karą. Poproszono młodzież o uzasadnienie swojej odpowiedzi. Oto uzasadniania ich wyborów:

1. Za możliwością tłumaczenia się nieznajomością prawa:

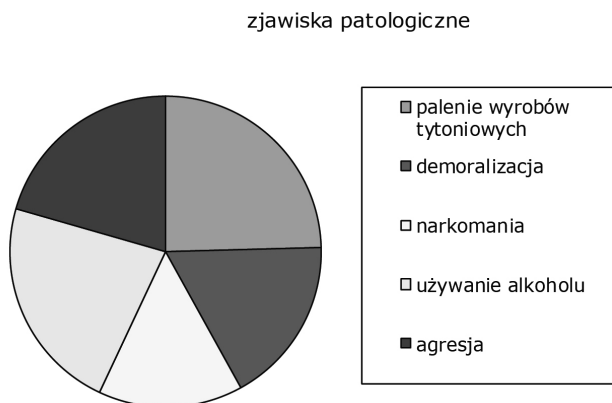
- - taki „uchodźca” musi być nieświadomy, że robi coś złe, przecież nie zna na-

- szego prawa,
- ponieważ nie wiemy co robimy pod wpływem chwili, a potem żałujemy,
 - kodeks karny jest za duży,
 - nie każdy przecież musi znać prawo.
2. Przeciwno możliwości tłumaczenia się nieznaną przyczyną prawa:
- ponieważ nie znam prawa,
 - nieznaną przyczyną prawa szkodzi,
 - każdy obywatel ma obowiązek znać prawo,
 - ponieważ prawo to prawo, nie wolno go łamać,
 - gdy nie znamy prawa, to się nie obronimy.

5. Stosunek młodzieży do wybranych problemów prawa karnego

W podrozdziale tym przedstawiono, w jaki sposób młodzież postrzega aspekty ich życia codziennego, narażonego na różnego rodzaju niebezpieczeństwa. Czy dostrzega w swoim otoczeniu te zagrożenia? Co o nich sądzi? Czy potrafi się przed nimi obronić? Młodzież miała określić, które zjawiska patologiczne występują wśród nich najczęściej. To sami uczniowie mieli zauważyć je i ocenić skalę ich występowania w swoim otoczeniu. Odpowiedzi przedstawia wykres 31.

Wykres 1. Wskazania zjawisk patologicznych występujących wśród młodzieży.



Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Młodzież dostrzega wokół siebie wiele zagrożeń. Spośród pięciu zaproponowanych zaznaczono wszystkie. Jako najczęściej występujące zjawisko patologiczne aż 93,3% respondentów wskazuje palenie wyrobów tytoniowych. Młodzież szkół średnich uważa siebie w tej dziedzinie za nałogowców. Aż 85,3% badanych dostrzega kolejny problem jakim jest używanie alkoholu. Kolejne miejsca zajmują agresja (78%), demoralizacja (66%). Można zastanawiać się, dlaczego na ostatnim miejscu

wskazano narkomanię (55%)? Czy rzeczywiście to zjawisko zostało ograniczone w Polsce, czy też młodzież nie chciała dostrzec, że ono występuje wśród jego otoczenia. Niepokoi także fakt iż każde z wymienionych zjawisk patologicznych uzyskało ponad 50% wskazań.

Problemu narkotyków dotyczyły aż trzy pytania ankiety. Jedno z nich brzmiało: „Czy powinno się karać więzieniem za posiadanie niewielkiej ilości narkotyków (marihuany)?”

Zgodnie z art. 62 ust.1 Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii „kto posiada środki odurzające lub substancje psychotropowe podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”. Wyniki zbiorcze przedstawia tabela 14.

Tabela 14. Kwestia kary za posiadanie niewielkiej ilości narkotyków

	Tak		Nie		N=150
Wszyscy	19	12,7%	131	87,3%	150
Dziewczyny	15	33,3%	50	66,7%	75
Chłopcy	4	5,3%	71	94,7%	75
Liceum	9	18%	41	82%	50
Technikum	5	10%	45	90%	50
Szkoła zawodowa	5	10%	45	90%	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Wyniki ukazują, jakim wielkim problem współczesnych czasów są narkotyki. Narkomania wskazana w poprzednim pytaniu na ostatnim miejscu jeszcze tak bardzo nas nie zaniepokoiła. Natomiast ilość wskazań (87,3%) przeciwko karaniu więzieniem za posiadanie narkotyków jest już zastraszająca. Tylko około 13% badanych uważa posiadanie narkotyków za przestępstwo. Odpowiedzi na obydwa pytania wskazują, iż dla młodzieży bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych posiadanie marihuany nie jest czynem niezgodnym z prawem, raczej codziennością imprez czy dyskotek.

Pytanie zawierało sformułowanie „niewielka ilość”. Dlatego też spytano: „Co rozumiesz przez pojęcie „niewielka ilość narkotyków”?”. Warto przypomnieć, że posiadanie niewielkiej ilości narkotyków jest przestępstwem. Rozumiemy ją jako jedną działkę narkotyku. Może to być 1 gram marihuany, 0,1 gramy amfetaminy czy też 1 tabletkę extazy. Oto przykładowe odpowiedzi uczniów bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych:

- posiadanie mniej niż 5g narkotyków,
- trzy wbitki do lufy,
- do max. 0,6 – 1 grama,
- to znaczy na własny użytek,
- ilość, na którą pozwala prawo,
- dla celów leczniczych,
- kilka działek,
- 1 gram,
- 2 gramy,

- ilość nie zagrażająca życiu,
- czy wielka ilość, czy niewielka ilość ale jednak narkotyki.

Odpowiedzi uczniów świadczą o całkowitej nieznajomości prawa karnego w związku z posiadaniem narkotyków. Tylko parę osób wymieniło 1 gram narkotyku (ale bez wskazania co to za narkotyk). Pojawiały się odpowiedzi typu „ilość, na które pozwala prawo” lub „ilość narkotyków do celów leczniczych”. Wynika z tego, iż część młodzieży żyje w świadomości, że posiadanie małej ilości narkotyków lub jeśli jest ona potrzebna do leczenia jest zgodne z prawem.

Czy młodzież dostrzega inne niebezpieczeństwa czyhające wokół nich? Pytanie dotyczące tego problemu brzmiało: „Zaproponuj jedną zasadę/przestrożę aby uniknąć sytuacji zagrożenia np. podania „pigułki gwałtu” podczas imprezy”. Oto przykładowe odpowiedzi badanych:

- nie pić alkoholu, młodzież potrafi bawić się bez alkoholu,
- nie iść samemu na imprezę,
- nie zostawiać napoju na stole,
- baw się w gronie zaufanych ludzi,
- nie bierz drinka od nieznajomego,
- myśleć!,
- nie zadawaj się z nieznajomymi,
- bądź trzeźwy i rozsądny.

Można ocenić, że młodzież zna i stosuje zasady wyniesione z domu lub ze szkoły. Jedno z pytań ankiety dotyczyło kwestii bezpieczeństwa, powrotu późnym wieczorem do domu. Brzmiało ono następująco: „Czy czujesz się bezpiecznie spacerując samotnie po swoim osiedlu późnym wieczorem?”

Tabela 15. Kwestia poczucia bezpieczeństwa

	Tak		Nie	
	liczba	procent	liczba	procent
Wszyscy	94	63,7	56	37,3
Dziewczyny	34	45,3	41	54,7
Chłopcy	60	80	15	20
Liceum	32	64	18	36
Technikum	37	74	13	26
Szkoła zawodowa	25	50	25	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Większość uczniów (63,7%) czuje się bezpiecznie spacerując późnym wieczorem po swoim osiedlu. 37,3% badanych odczuwa jednak lęk o swoje bezpieczeństwo. Na taki wynik wpłynęły zapewne odpowiedzi chłopców. Aż 54,7% dziewcząt nie czuje się bezpiecznie chodząc wieczorem po swoim osiedlu. Chłopcy są odważniejsi, 80% nie czuje takiego strachu. Stan świadomości prawnej jest mocno związany z poczuciem bezpieczeństwa. Chodzi tu głównie o bezpieczeństwo lokalne i stan

świadomości młodzieży co do zagrożeń, jakie mogą na nią czekać w najbliższej okolicy. Należy przyznać, iż większość badanych ma poczucie bezpieczeństwa w swoim miejscu zamieszkania, zdaje sobie sprawę jakie zagrożenia mogą czyhać zarówno podczas imprez, w których biorą udział, jak podczas nocnego powrotu do domu.

6. Policja jako organ odpowiedzialny za porządek i bezpieczeństwo wewnętrzne państwa w opiniach młodzieży

W ramach pracy postanowiono zbadać, jakie są postawy młodzieży wobec Policji. Pytania dotyczyły wiedzy na temat pracy policjanta, stosunku do niego. Starano się zbadać, jak młodzież zachowuje się w bezpośrednim kontakcie z policjantem. Czy kontakt ten wpływa na postawy młodzieży, czy wynikają one raczej ze stereotypów, ukształtowanych w domu lub wśród kolegów. Czy młodzież zna zadania Policji? Większość podanych odpowiedzi zostało napisanych własnymi słowami, ale można je pogrupować i przyporządkować zadaniom wynikających z Ustawy o Policji³:

a) ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra:

- ochrona ludzi,
- nasze bezpieczeństwo,
- ochrona osób i mienia,
- obrona obywateli,
- interwencje, gdy są awantury u sąsiadów.

b) ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania:

- dbanie o bezpieczeństwo w porządku publicznym,
- kontrola prędkości,
- łapanie piratów drogowych,
- bezpieczeństwo,
- kontrola ruchu drogowego,
- kontrola osiedli.

c) wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców:

- prowadzenie dochodzenia,
- łapanie złodziei, przestępców.

d) inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnieniu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi:

- policjanci przychodzą do szkół na pogadanki,
- jako ochrona na meczach piłkarskich, walki z kibolami,

³ Dz. U.2016.0.1782 t.j. - Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji.

- Policję widać na Marszu Niepodległości (obstawiają manifestacje).
- e) kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych:
 - karzą ludzi mandatami za papierosy lub piwo w miejscu publicznym.
- f) współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, a także z organami i instytucjami Unii Europejskiej na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów:
 - współpraca z Interpolem,
 - łapią przestępców nawet za granicą (współpraca z zagraniczną Policją).

Młodzież oceniła także pracę policjanta. Zawód policjanta jest:” Odpowiedzi przedstawia tabela 16.

Tabela 16. Ocena pracy policjanta.

Ranga	„Zawód policjanta jest ...”	Liczba	Procent
1	Niebezpieczny	124	82,7
2	Odpowiedzialny	107	71,3
3	Stresujący	98	65,3
4	Ciekawy	56	37,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Młodzież z pośród czterech wskazań najczęściej zaznaczała, że zawód policjanta jest zawodem bardzo niebezpiecznym (aż 82,7%) oraz odpowiedzialnym (71,3%). Ponad połowa badanych (65,3%) uważa, że praca ta jest stresująca. W zadaniu 30 ankiety uczeń powinien poprzez wyobrażenie (wczucie się w rolę) związane z Policją miał wyrazić pewne emocje, które wpłynęłyby na określenie ich postawy. Poniżej podano przykładowe odpowiedzi uczniów:

a) Gdy widzę policjanta idącego w moją stronę:

- idę normalnie,
- uśmiecham się i mówię dzień dobry,
- odczuwam stres, mimo że nic nie zrobiłam,
- czuje niepokój,
- zachowuję się naturalnie,
- boję się, że zrobiłam coś złego,
- uciekam,
- myślę, że chodzi o mnie,
- boję się, że dostanę mandat,
- odwracam wzrok.

Dla większości młodzieży widok policjanta na ulicy nie jest czymś niezwykłym. Jest jednak grupa osób, które mimo, że nic złego nie zrobiły odczuwają lekki stres lub strach, zachowują się nienaturalnie.

b) Gdyby nie było Policji:

- nie byłoby dobrze,

- byłoby więcej przestępstw,
- ludzie zachowywaliby się jak chcą,
- bałabym się wyjść wieczorem na miasto,
- bałabym się wyjść z domu,
- byłby bałagan i ludzie nie przestrzegaliby prawa,
- to byłaby przemoc w rodzinie,
- zaczęłyby się samosądy,
- chroniłbym się sam,
- świat byłby lepszy,
- to byłaby Straż Miejska.

Praktycznie wszystkie odpowiedzi, które się pojawiły miały pozytywny charakter. Młodzież dostrzega rolę Policji jako strażnika przestrzegania prawa oraz strażnika bezpieczeństwa obywateli. Brak Policji utożsamiają z kryzysem państwa (samosądy, strach, wzrost przestępczości).

c) Gdybym był policjantem:

- łapałbym przestępców,
- pilnowałbym porządku i starałbym się, by ludzie byli bezpieczni,
- byłabym dumna z siebie,
- wypełniałbym swoje obowiązki w 100 %,
- rozumiałbym niektóre problemy inaczej,
- starałabym się pomagać ludziom,
- zwracałabym uwagę na małe dzieci, dbałbym o ich bezpieczeństwo,
- częściej kontrolowałbym miejsca najbardziej niebezpieczne,
- nie karałabym za picie piwa w miejscach publicznych,
- nie wytrzymałbym presji,
- nie wstawiałbym mandatów za byle co,
- byłabym bardziej wyrozumiała od innych policjantów,
- żyłabym w ciągłym stresie,
- nie wykorzystywałbym tego,
- nie mogłabym!

Było to ostatnie pytanie ankiety i trzeba przyznać młodzież podeszła do niego bardzo odpowiedzialnie i dojrzałe. Młodzież najczęściej wczuwała się w rolę policjanta jako „szeryfa z bronią robiącego porządek ze złem”. Zauważono ponownie, że jest to praca bardzo ciężka i stresująca. Jedna wypowiedź zasługuje na to by nią zakończyć ten rozdział. Jedna z uczennic napisała: Gdybym był (a) policjantem ... byłabym dumna z siebie!

7. Zakończenie

Celem badań było ustalenie świadomości prawnej młodzieży bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych. Autora interesowało z jaką wiedzą na temat prawa karnego i z jakimi postawami wchodzi ona w dorosłe życie. Czy zdaje sobie sprawę z tego, iż mimo że są dopiero uczniami klasy pierwszej lub drugiej mogą odpowiadać karnie jak osoba dorosła. Badania miały wykazać, jak prawo karne funkcjonuje w ich świa-

domości. Ważnym problemem była kwestia komunikacji społecznej, skąd młodzież czerpie informacje dotyczące prawa karnego, kto lub co jest dla niej najważniejszym źródłem informacji, a może nawet autorytetem w tej dziedzinie. Wyniki wskazują że internet zdominował obecny świat nastolatka. Niestety nauczyciel nie jest już postrzegany jako jedyne dostępne źródło informacji. Zatem i jego autorytet jest obecnie umniejszony. Widać to dobitnie w odpowiedziach uczniów zarówno dotyczących źródeł prawa karnego jak i kwestii autorytetu w tej dziedzinie. Badania wykazały, iż rodzina odgrywa bardzo ważną rolę wychowawczą. Prawie w 71% domów porusza się kwestie bezpieczeństwa, odpowiedzialności karnej, rozmawia się o różnych aspektach prawa karnego. Ma to na pewno wpływ na ich poglądy i postawy wobec problemów prawa karnego a nawet bezpośredni z nim kontakt. To, że młodzież czerpie informacje o prawie karnym z internetu, filmów i programów telewizyjnych powoduje, że ich wiedza na ten temat jest bardzo niska. Potwierdzają to wyniki odpowiedzi związanych ze znajomością definicji przestępstwa oraz wiedzy na temat kar i środków karnych. Młodzież nie zdaje sobie sprawy czym jest przestępstwo, jakie są różnice pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem. To jakie są konsekwencje złamania prawa (kary i środki karne) są w tym momencie drugorzędne. Gdy je poznają może być już dla nich za późno.

Ważnym elementem świadomości prawnej młodzieży są ich postawy wobec wybranych problemów prawa karnego. Analizując stosunek młodzieży do prawa oraz roli, jaką odgrywa w prawie kara dochodzimy do wniosku, że na jej odpowiedzi ogromny wpływ mają media. Młodzież dostrzega wokół siebie wiele zagrożeń. Zdaje sobie sprawę, że wokół nich istnieją zachowania patologiczne. Na co dzień obserwują palących, pijących, czasami nawet agresywnych kolegów. To najczęściej zaznaczane zjawiska przez badaną młodzież. Zaskakująco niskie miejsce zajęło zażywanie narkotyków. Aby to rozstrzygnąć poruszono kwestię kary za posiadanie i legalności marihuany w Polsce. Problem ten można potraktować nie tylko jako postawę ale wręcz oczekiwania lub postulaty wobec prawa. Odpowiedzi jednak nacechowane były emocjami i stereotypami i można je potraktować jedynie jako przejaw buntu przeciwko dorosłym, władzy a przede wszystkim wszelkim zakazom.

Podsumowując należy rozważyć kwestię postawionej we wstępie hipotezy. Po dogłębnej analizie można powiedzieć, iż mimo kilku mądrych, przemyślnych wypowiedzi, zwłaszcza co do stanu bezpieczeństwa, ochrony swojej osoby przed zagrożeniami, stan świadomości prawnej młodzieży bydgoskich szkół ponadgimnazjalnych jest bardzo niski.

Edukacją prawną zajmują się organizacje samorządowe, elementy prawa zostały wprowadzone do podstawy programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Także środowisko prawnicze zainteresowało się niskim stanem świadomości prawnej obywateli. Nie są to jednak spójne, systemowe działania, które przyniosłyby większe zmiany w tym zakresie.

Podsumowując, jakość edukacji prawnej, a co za tym idzie także stan świadomości prawnej może zależeć od takich czynników jak podstawa programowa wiedzy o społeczeństwie, przygotowania i zaangażowania nauczycieli pod kontem edukacji prawnej, wykorzystania doświadczeń organizacji pozarządowych, wykorzystania za-

angażowania prawników, dostępu do informacji prawnych oraz gotowość do uczenia się samych uczniów (co może być nieoczekiwane jednym z najważniejszych czynników).

Jedną z rekomendacji badań nad stanem świadomości prawnej w ramach programu „Obywatel i prawo VI” był następujący wniosek: „W dzisiejszej sytuacji zasadne wydaje się także powołanie nieformalnej koalicji dla współpracy instytucji rządowych, samorządowych, organizacji pozarządowych i uczelni wyższych na rzecz rozwoju i wzmocnienia edukacji prawnej w Polsce. Zadaniem tej koalicji byłaby analiza potrzeb nauczycieli zajmujących się edukacją prawną oraz zasobów organizacji i instytucji w zakresie materiałów do edukacji i informacji prawnej. Warto byłoby też zebrać doświadczenia różnych instytucji i zbadać skuteczność różnych działań na rzecz edukacji prawnej”⁴.

Bibliografia

- Dz. U.2016.0.1782 t.j. - Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji.
- Woźniakowska-Fajst D., *Edukacja prawna obywateli - możliwości, szanse, bariery*, Warszawa 2012.

⁴ D. Woźniakowska-Fajst, *Edukacja prawna obywateli - możliwości, szanse, bariery*, Warszawa 2012, s. 59.